

УДК 327.5 (470+571) (73)
DOI <https://doi.org/10.32782/app.v71.2023.24>

В. В. Мироненко
orcid.org/0000-0003-0236-4134
кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник
Центру воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського

ПОЛІТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ РАКЕТНО-ЯДЕРНИХ ПРОГРАМ ЯК ФОРМИ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ БЕЗПЕКОВИХ ВІДНОСИН

Актуальність теми. Суттєво зростаюча напруга міжнародних відносин стала фактором нестабільності та поглиблення світової політичної, соціально-економічної та культурно-гуманітарної кризи. Зокрема російські загрози нанесення ракетно-ядерних ударів стали головною актуальною тематикою міжнародних переговорів, що підтвердилося спільною заявою президентів США і Китаю на саміті «G 20» у Малайзії у листопаді 2022 року. У зв'язку із найбільш трагічними перспективами застосування ракетно-ядерних озброєнь актуальності набуває наукове осмислення прикладних безпекових функцій таких засобів масового ураження, які опосередковуються властивостями ракетно-ядерних програм як форм регулювання міжнародних безпекових відносин. Науковий контекст актуальності полягає у потребі аналізу тих політичних можливостей, які закладені у ракетно-ядерних програмах і можуть бути спрямовані на недопущення застосування і стримування від таких дій загалом.

Стан наукової розробки проблеми. Особливості політичних складових ракетно-ядерних програм провідних країн світу ілюструються у наукових розробках таких дослідників, як Д. Джонсон, Дж. Дуркалес, М. Кроинг, А. Корбут, О. Потехін, В. Сломче, С. Толстов та інших. Загалом слід констатувати дану проблематику як малодосліджену, особливо в умовах сучасного загострення міжнародних відносин, коли загроза застосування ракетно-ядерних озброєнь набула максимальної реальності з часів «Карибської кризи».

Мета і завдання статті. Метою даної статті є дослідження політичних властивостей ракетно-ядерних програм провідних країн світу, завданням статті виступає осмислення інструментальних можливостей положень ракетно-ядерних програм у регулюванні міжнародних безпекових відносин.

Основний матеріал. Прийнята вже після російського вторгнення до Грузії у серпні 2008 року Стратегічна концепція США (далі – СК) жодним чином не передбачала стримування РФ, а, навпаки, просякнута духом захоплення Росії до співробітництва задля «подальшого спільного розвитку системи європейської безпеки». Вперше після закінчення «холодної війни» наприкінці 80-х років ХХ століття СК 2010 року констатувала, що НАТО «кардинальним чином скоротила кількість розміщених у Європі ядерних озброєнь та опору на ядерні озброєння у своїй стратегії» й Альянс «шукатиме шляхів створення умов для подальшого їх скорочення у майбутньому». Більш того, у документі містилася обіцянка НАТО «створити умови для без'ядерного світу» (НАТО, Strategic Concept, 2010). Це дещо коригувалося запевненням: «допоки існує ядерна зброя, НАТО залишатиметься ядерним союзом». Для ствердження режиму нерозповсюдження важливе значення має зобов'язання, «не застосовувати ядерну зброю проти неядерних держав – членів ДНЯЗ та не загрожувати їй застосуванням», – на що вказує Огляд щодо стримування та оборони 2012 року (НАТО, Deterrence and Defense Posture Review, 2012). Втім головні держави, що представляють загрозу для НАТО, є членами «ядерного клубу або стоять на порозі вступу до нього. Ані СК, ані Огляд не конкретизують, кого саме НАТО планує стримувати ядерною зброєю. У той саме час Росія неодноразово заявляла, що не вагатиметься використати першою ядерну зброю «для припинення ескалації військових дій, які відбуватимуться із використанням конвенційної (звичайної) зброї». Загрозу повномасштабного вторгнення в Україну РФ постійно актуалізувала утриманням та ротацією на

східному кордоні України ударного угруповання чисельністю у 40-60 тис. військ, масованими обстрілами українських збройних сил та прикордонників на досяжних з території Росії землях та безпосередньою участю у військових діях на боці своїх маріонеткових протизаконних утворень ДНР та ЛНР, у яких відіграла вирішальну роль. «Дії Росії проти України нагадали Альянсу, що конфронтація, навіть збройний конфлікт з великою ядерною державою не є неможливим, – стверджують фахівці з Атлантичної ради США М. Кроніг і В. Слокомб. Більше того, незважаючи на оголошені НАТО плани щодо кількісного скорочення наявних ядерних сил та зменшення опори на них у своїй стратегії, провідні ядерні держави, що не є членами Альянсу, продовжували їх нарощувати та акцентували ядерний компонент своїх стратегій. Росія, Китай, Індія, Пакистан і Північна Корея вдалися до збільшення та/або модернізації своїх ядерних арсеналів» (Кроеніг М., 2014; Потехін О.В., 2016, с. 20).

Сполучені Штати та їхні союзники також очікують, що військове командування Північної Кореї може застосувати ядерну зброю навіть без надії на виживання. Але в переважній більшості ситуацій лідери у Пхеньяні все ще трималися б із певної надії на покращення своїх перспектив. Вони можуть, наприклад, запропонувати відмовитись від влади в обмін на комфортне вигнання. У цих обставинах лідери Північної Кореї збережуть великий інтерес у резервуванні частини своїх ядерних сил, які стануть їх політичним аргументом при формуванні домовленостей і, таким чином, мати стимул для збереження централізованого контролю та навмисного управління ядерною ескалацією (Кроеніг М., 2018, с. 138).

У минулому НАТО безпосередньо пов'язувало розвиток своїх ядерних сил із політикою у цьому питанні інших країн. Так, у СК 1999 р. заявлялося: «Існування потужних ядерних сил за межами Північноатлантичного союзу. являє собою серйозний чинник, який Альянс має враховувати» (НАТО, Strategic Concept, 1999). У СК 2010 року таке положення відсутнє і це було не випадковим. Вперше у своїй історії НАТО сьогодні здатна дати відсіч у збройному конфлікті будь-якій неядерній державі конвенційними (звичайними) силами – без застосування ядерної зброї. Отже й те, що потенційні противники НАТО більше, ніж у минулому, покладаються на ядерну зброю, не дивно. У деякому сенсі опора на потенціал ядерної зброї в якості військового інструменту покликана «вирівняти шанси», надати державам-власникам відчуття здатності протистояти дійсним або вигаданим загрозам. Росія може переконувати себе, що, загрожуючи першою використати ядерну зброю, вона запобігатиме використанню конвенційної зброї НАТО та/або США, якщо ті виступатимуть перешкодою для здійснення її власних агресивних планів. Це дещо нагадує часи «холодної війни». Але тоді, під час протистояння з СРСР, у НАТО дійсно побоювалися, що Альянс не в змозі відбити напад армій країн Варшавського договору із застосуванням виключно звичайних засобів та не вдаючись до ядерної зброї. Сьогодні Росія відверто сповідує доктрину застосування першою ядерної зброї для «деескалації» конфлікту, який вона сама ж розв'язала вторгненням в Україну, що загрожує світовій безпеці (Потехін О.В., 2016, с. 21).

Саме тому підтримуємо думку С.В. Толстова про те, що ядерне стримування вважається винятковим знаряддям політичної влади та крайнім аргументом, який має застосовуватися в разі неможливості політичного розв'язання тієї чи іншої критично важливої проблеми. Однак як засіб непрямого впливу воно не спроможне забезпечити повний контроль у сфері міжнародних відносин і матеріалізувати вплив США на політику провідних у військовому відношенні держав, які володіють власними незалежними ядерними потенціалами. Ці обмеження спонукають США утримуватися від прямого конфлікту з Росією і КНР, виявляти гнучкість у спробах добитися припинення ядерної програми КНДР та експериментувати з розробкою неядерних високоточних озброєнь та створенням глобальної системи протиракетної оборони, що не в останню чергу сприймається опонентами як загроза пониження порогу ядерного стримування (Толстов С.В., 2019, с. 135).

Можна припускати з певною вірогідністю, що «ревізійністка» Москва виступить розповсюджувачем ядерних та інших технологій засобів масового знищення, засобів доставки та матеріалів для «брудної бомби», щоб «розширити фронт» її уявної «війни» зі США. Про це свідчить й відкриття В. Путіним «другого фронту» після українського у Європі – близькосхідного у Сирії. Як би не намагалися деякі експерти з числа русофілів-«реалістів» переконувати: Росія

в Україні тільки «захищає власні національні інтереси й безпеку», що будімо є «природною захисною реакцією на розширення НАТО, його наближення до кордонів Росії» та «забезпечення прав російської людини у близькому зарубіжжі», функція Альянсу полягає у тому, щоб поновити зруйновану російською навалою стабільність, стримуванням підтвердити незмінність європейських кордонів. Справжні масштаби опори Росії та інших ядерних держав на ядерну зброю залишаються невизначеними, але, щоб відвести загрозу ядерної війни, планувальникам НАТО слід розцінювати їх як серйозні. Принаймні опонентам НАТО має бути ясно, що на ядерну атаку проти його членів Альянс відповість не вагаючись, з використанням усього наявного потенціалу. Хоча пріоритетним завданням ядерних сил НАТО є стримування саме ядерного нападу, НАТО краще виконала роль стабілізатора міжнародної системи, якби відмовилося б від ядерного «табу» та потенційному противнику стало зрозумілим, що у деяких випадках ядерна зброя може бути застосована і у відповідь на атаку з використанням неядерної зброї (Потехін О.В., 2016, с. 22). Наприклад, проти Росії, яка неодноразово загрожувала нанесенням ядерного удару по Польщі та Румунії у разі розміщення на їх території елементів системи ПРО (Кроеніг М., 2014).

Серед сучасних властивостей ракетно-ядерних програм у політиці провідних держав слід виділити появу загроз, позначених як «непередбачувані ситуації» в майбутньому, нова ядерна доктрина враховує можливість атаки супротивника на об'єкти системи оперативного управління американськими ядерними силами, включаючи командні пункти та супутникову систему управління та сповіщення. В цьому сенсі застосування супротивниками неядерних засобів проти системи управління ядерними силами США вважається підставою для превентивного використання ядерної зброї. Хоча політика США, чітко зорієнтована на унеможливлення появи нових ядерних держав, логіка багатополлярної міжнародної системи скоріше за все спиратиметься на диверсифікацію відносин стримування між провідними державами на глобальному та, в багатьох випадках, на регіональному рівні. Подібні відносини, які не обов'язково ґрунтуватимуться на загрозі застосування ядерної зброї, у своїй сукупності визначатимуть форми регулювання поведінки на міжнародній арені, встановлюючи межі між життєво важливими та порівняно другорядними інтересами провідних акторів (Толстов С.В., 2019, с. 136).

Враховуючи загрози застосування ракетно-ядерної зброї проти України, доки ядерна зброя зберігає провідну роль у російській структурі силового впливу, серед пріоритетів модернізації ЗС РФ, у Стратегічній доктрині і політичній риториці Кремля, в НАТО залишається потреба її стримування, щоб запобігти тяжким непередбачуваним наслідкам у разі воєнної конфронтації з Росією. Цілком вірогідно, що економічний занепад може призвести до подальшого зростання шовіністичних і реваншистських амбіцій Кремля, зростання агресивності РФ на міжнародній арені. Навіть успішне у кінцевому рахунку відбиття російської навали засобами звичайної оборони, скоріш за все, спричинить величезні руйнування, особливо на територіях, на яких розгортатимуться такі операції, про що говорить досвід війни на Донбасі, та вимагатиме багато часу. Безпосередніми об'єктами російської агресії, слідом за Україною, ймовірно, постануть країни Балтії та/або Польща. Тому вони бажають, щоб Росія потенційно стримувалася загрозою ядерного удару у відповідь на агресію проти них. Відмова від ядерного удару першими підриває впевненість держав – неядерних членів Альянсу у тому, що вони не будуть полишені наодинці у війні з Росією. Щоб ствердити союзницькі відносини, у арсеналі стримування агресора ядерна зброя не має бути «табу» для НАТО. Ядерне стримування НАТО має потенціал, щоб компенсувати ядерний шантаж, до якого вдається Росія з метою підірвати єдність у НАТО. Важливо, щоб противник твердо знав, що напад на союзника по НАТО може мати для нього катастрофічні наслідки. Використання загрози ядерною зброєю, щоб компенсувати ефект ядерного шантажу, є особливим випадком ядерного стримування. У цьому сенсі слід розцінювати рішення про розміщення нових ядерних бомб на американській військовій базі у Німеччині у 2015 р. У підсумку слід відмітити, що згідно з пануючою серед військово-політичних експертів точкою зору, ядерна зброя – як стратегічна, так і тактична, не придатна для розв'язання більшості, якщо не всіх сучасних конфліктних ситуацій. Отже, врегулювання конфліктів та встановлення й підтримання міжнародної ста-

більшості вимагають розвитку та використання конвенційної сучасної високотехнологічної та точної зброї. Така зброя може бути більш ефективна за ядерну й для стримування актуального чи потенціального агресора на всіх рівнях, від регіонального до глобального (Потехін О.В., 2016, с. 22).

Висновки. Таким чином, політичні властивості ракетно-ядерних програм як форми регулювання міжнародних безпекових відносин полягають у формуванні гарантій невикористання засобів масового ураження, принаймні першим, утримання від їх застосування в умовах загострення політичних протиріч. Окремим елементом регулювання є надання гарантій провідних країн світу у невикористанні ракетно-ядерних озброєнь проти країн, що не мають їх на озброєнні. В умовах наявної загрози використання ракетно-ядерних озброєнь Російської Федерації проти України важливим завданням подальших науково-прикладних досліджень є пошук шляхів гарантованих механізмів недопущення застосування ядерної зброї, водночас посилення ролі і значення конвенційних видів озброєнь може бути фактором забезпечення від непоправних катастрофічних наслідків від використання ракетно-ядерних видів озброєнь.

Література

- NATO, Strategic Concept. Lisbon. November 19–20, 2010. URL:http://www.nato.int/strategic-concept/pdf/Strat_Concept_web_en.pdf.
- NATO, Deterrence and Defense Posture Review. Chicago. May 20 2012. URL:http://nato.int/cps/en/natolive/official_texts_87597.
- Kroenig M., Slocombe W. Why Nuclear Deterrence Still Matters to NATO. *Atlantic Council. Brent Scowcroft Center on International Security Issuebrief*. August 2014. 6 p.
- Потехін О.В. Ядерне стримування у сучасній стратегії НАТО: проблеми й перспективи. *Проблеми ядерної безпеки сучасного світу і Україна: збірник наукових праць*. Київ. 2016. С. 15–23.
- Matthew Kroenig, *The Logic of America Nuclear Strategy: Why Strategic Superiority Matters*. New York, NY: Oxford University Press. 2018. p. 137–141.
- NATO, Strategic Concept. Washington. DC, April 24, 1999. URL:http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm.
- Толстов С.В. Ядерне стримування у військово-політичній стратегії США. *Ядерна безпека України в контексті світового досвіду: збірник наукових праць*; ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». 2019. С. 109–137.

References

- NATO, Strategic Concept. Lisbon. November 19–20, 2010. URL:http://www.nato.int/strategic-concept/pdf/Strat_Concept_web_en.pdf. [in English].
- NATO, Deterrence and Defense Posture Review. Chicago. May 20 2012. URL:http://nato.int/cps/en/natolive/official_texts_87597. [in English].
- Kroenig M., Slocombe W. (2014) Why Nuclear Deterrence Still Matters to NATO. Atlantic Council. Brent Scowcroft Center on International Security Issuebrief. August. 6 p. [in English].
- Potiekhin O.V. (2016) Yaderne strymuvannia u suchasniy stratehii NATO: problemy u perspektyvy [Nuclear deterrence in NATO's modern strategy: problems and prospects]. *Problemy yadernoy bezpeky suchasnoho svitu i Ukraina: zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv. p. 15–23. [in Ukrainian].
- Matthew Kroenig (2018) *The Logic of America Nuclear Strategy: Why Strategic Superiority Matters*. New York, NY: Oxford University Press), p. 137–141. [in English].
- NATO, Strategic Concept. Washington. DC, April 24, 1999. URL:http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm. [in English].
- Tolstov S.V. (2019) Yaderne strymuvannia u viiskovo-politychniy stratehii SshA [Nuclear deterrence in the US military-political strategy]. *Yaderna bezpeka Ukrainy v konteksti svitovoho dosvidu: zbirnyk naukovykh prats; DU «Instytut vsesvitnoy istorii NAN Ukrainy»*. p. 109–137. [in Ukrainian].

Анотація

Мироненко В. В. Політичні властивості ракетно-ядерних програм як форми регулювання міжнародних безпекових відносин. – Стаття.

У статті досліджено особливості політичних властивостей ракетно-ядерних програм у процесі їх впливу на міжнародні безпекові відносини. Основний акцент зроблено на різноманітних політичних інструментах, таких як інструмент стримування від застосування засобів масового ураження, а також

інструмент незастосування першим. У статті здійснено аналіз наукових підходів українських і зарубіжних дослідників зі сфери політологічного аналізу міжнародних безпекових систем, зокрема у сфері ракетно-ядерних озброєнь. Дискусія науковців показала, що дану проблематику потрібно аналізувати на міждисциплінарному методологічному рівні, з урахуванням динаміки сучасних безпекових факторів особливо в умовах сучасного загострення міжнародних відносин, коли загроза застосування ракетно-ядерних озброєнь набула максимальної реальності. При дослідженні було використано політологічні методи, зокрема структурно-функціональний метод, метод аналізу та синтезу та інші. Застосування системного методу надало можливість комплексно осмислити прикладне значення політичних властивостей ракетно-ядерних програм у системі регулювання міжнародної безпеки зокрема. У статті представлено характеристику політичних властивостей ракетно-ядерних програм як форми регулювання міжнародних безпекових відносин в умовах глобальної дезінтеграції сталих безпекових відносин і трансформації ракетно-ядерних доктрин у політичних програмах світових лідерів у контексті російської воєнної агресії проти України. Основним результатом досліджень стали характеристики, які окреслюють набір гарантій незастосування ракетно-ядерних озброєнь як відносно країн, які мають на озброєнні такі види зброї, так і особливо відносно країн, які є без'ядерними. У статті доведено потребу посилення елементів гарантій безпеки у ракетно-ядерних програмах та підвищенні ролі конвенційних видів озброєнь у процесах військового протистояння та пошуку стабілізації міжнародних відносин в цілому.

Ключові слова: засоби масового ураження, ракетно-ядерні програми, міжнародна безпека, конвенційні види озброєнь.

Summary

Myronenko V. V. Political properties of nuclear rocket programs as a form of regulation of international security relations. – Article.

The article examines the features of the political properties of nuclear missile programs in the process of their influence on international security relations. The main emphasis is placed on various political instruments, such as the instrument of deterrence from the use of weapons of mass destruction, as well as the instrument of no first use. The article analyzes the scientific approaches of Ukrainian and foreign researchers from the field of political analysis of international security systems, in particular in the field of nuclear missile weapons. The discussion of scientists showed that this issue should be analyzed at the interdisciplinary methodological level, taking into account the dynamics of modern security factors, especially in the current aggravation of international relations, when the threat of the use of nuclear missile weapons has become a maximum reality. In the study, political science methods were used, in particular, the structural-functional method, the method of analysis and synthesis, and others. The application of the system method made it possible to comprehensively comprehend the applied significance of the political properties of nuclear missile programs in the system of regulating international security in particular. The article presents a characterization of the political properties of nuclear missile programs as a form of regulation of international security relations in the context of the global disintegration of stable security relations and the transformation of nuclear missile doctrines in the political programs of world leaders in the context of Russian military aggression against Ukraine. The main result of the research was the characteristics that outline a set of guarantees for the non-use of nuclear missile weapons both in relation to countries that have such types of weapons in service, and especially in relation to non-nuclear countries. The article proves the need to strengthen the elements of security guarantees in nuclear missile programs and increase the role of conventional weapons in the processes of military confrontation and the search for stabilization of international relations in general.

Key words: weapons of mass destruction, nuclear missile programs, international security, conventional weapons.